

**Рецензія: Колесник Н. С. Онімія української народної пісні : монографія /
Наталія Степанівна Колесник. – Чернівці: Технодрук, 2017. – 368 с.**

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10939>

Власні назви, використовувані у фольклорних текстах, накопичують багату культурну інформацію. Вони – акумулятори й ретранслятори світоглядних характеристик, які визначають найширше розуміння світу, місце в ньому людини та її життєву позицію. У цьому контексті особливу цікавість становить монографія Н. С. Колесник “Онімія української народної пісні”, присвячена проблемі вивчення української фольклоронімії як цілісного явища. З огляду на відсутність в україністиці спеціальних досліджень із теоретичних засад фольклорної ономастики, системних лінгвістичних розвідок, сфокусованих на комплексному дослідженні онімів українського фольклору з погляду паралельного визначення особливостей їх онімного та фольклорного статусу, тема надзвичайно актуальна.

У рецензованій монографії простежується два підходи до вивчення фольклоронімії. По-перше, системно-функціональний: робота Н. С. Колесник важлива передусім тим, що в ній уперше в українській ономастиці обґрунтовано засадничі поняття фольклорної ономастики. За ними українську фольклоронімію описано як загальну систему, один із підпросторів загальнонаціонального онімного простору. Це дає авторці змогу виокремити ті системотворчі параметри, які визначають специфіку фольклорного ономастикону загалом, і розробити комплексну систему опису фольклорних онімів як структурованого простору. По-друге, рівневий: схарактеризовано особливості виникнення, формування та функціонування кожного з компонентів фольклоронімного простору (сакрального, реального й віртуального) та запропоновано принципи їх аналізу; окреслено вплив основних закономірностей становлення, розвитку й функціонування сакральної фольклоронімії на тенденції розвитку національної онімійної системи. На думку Н. Колесник, складна структура сакральної частини фольклоронімного простору, її семантичні особливості, безперервні трансформаційні процеси є доказом давності, оригінальності й тяглості як підвалин національної пропріальної системи, так і українського християнства, що органічно увібрало в себе давні вірування наших пращурів.

Структура монографії достатньо збалансована. У чотирьох розділах роботи Н. С. Колесник послідовно спрямовує свій творчий пошук на семантичний, структурний та функціональний аспекти онімного простору українського пісенного фольклору. Авторка скрупульозно з'ясовує причини невизначеності філологічного статусу цієї галузі досліджень і доводить, що сутнісна характеристика онімій українського фольклору можлива саме в межах ономастики, зокрема в її окремому підрозділі – фольклорній ономастиці.

Важливим складником монографії є перший розділ “Фольклорні оніми як об’єкт лінгвістичного дослідження”, де висвітлено історію вивчення фольклорних власних назв із кінця XVIII ст. до початку XXI ст. Н. С. Колесник збрала вагомий багаж досліджень зазначеного відтинку часу і широкої географії (роботи словенця Ф. Міклошича, хорвата В. Ягича, словака Я. Коллара, чеха Ї. Полівки, росіян

О. Афанасьєва, Ф. Бусласва, І. Срезневського, О. Веселовського та українських дослідників Й. Бодяньського, З. Доленги-Ходаковського, М. Максимовича, М. Костомарова, Я. Головацького, І. Вагилевича, О. Потебні та ін.), ретельно відшукуючи у ньому ті зернини розуміння фольклорних власних назв, які допоможуть у дослідженні: наприклад, не минаючи навіть “висловлене мимохідь спостереження”, як вона зазначає про Ф. Бусласєва або про О. Потебню, що не залишили спеціальних праць, присвячених фольклорним власним назвам, а звертали на них увагу швидше принагідно.

У другому розділі “Онімний простір пісенного фольклору в загальнонаціональній онімійній системі” з’ясовано проблеми структурування об’єкта дослідження у фольклорній ономастиці, розглянуто категорії та поняття, важливі для розуміння специфіки фольклоронімії, методика її дослідження та місця в загальнонаціональній системі називання. У цьому розділі Н. С. Колесник чітко й логічно впорядковує категоріальний апарат наукової праці, розглядаючи кожний задіяний термін із максимально можливих дослідницьких ракурсів і зрештою представляючи його глибокий і переконливий аналіз (наприклад, такими є пропозиції структури фольклоронімного простору (с. 107–115); розгляд сутності фольклороніма (с. 115–119); опис сакральної частини народнопісенної онімії як базису фольклоронімії (с. 120–128); зрештою, обґрунтування уведення самої терміносполуки *фольклоронімний простір* (с. 128–129). Найбільш значущим у теоретичному плані, на наш погляд, є опис становлення сакрального підпростору народнопісенного онімного простору як матриці фольклоронімії і переконання у тому, що пам’ять фольклорних онімів може бути архаїчнішою за пам’ять тексту, в якому вони функціонують.

Третій розділ монографії “Християнська онімія як компонент фольклоронімного простору: склад, структура, основні характеристики” містить професійний, певною мірою поетикальний (через систему зображально-виражальних засобів), аналіз системи християнської онімії (теонімів, агонімів, геортонімів, ікононімів, еклезіонімів, біблісантропонімів та біблієтопонімів, бібліонімів), виявленої в опрацьованих народнопісенних текстах. Він є достатньо обережним у плані характеристик наслідків зміни міфологічної парадигми на християнську; достатньо аргументованим щодо міркувань про наявність у християнській фольклоронімії як власне християнонімів; так і назв, які за християнізованою звуковою оболонкою приховують язичницькі образи, зберігаючи їхню дохристиянську символіку та функціональні властивості. Приваблює також надзвичайна чутливість Наталії Колесник до найменших “порухів” онімного контексту. Наприклад: “В одній із кустових пісень, які виконували на другий день П’ятдесятниці, співається: *Свята Трійца, Свята Богородица, / Посію льоночок, да нихай зародица* (Бог., с. 184). Гадаємо, що в традиційному для кустової пісні початку, що є ймовірно, пізнішим вкрапленням, згадку про Трійцю можна було би беззастережно вважати спомином про християнське свято, якби не використання поряд з ним біблієоніма *Богородица*, що робить ситуацію двозначною: обидва релігійніми можна тлумачити не лише як геортоніми, але і як теоніми” (с. 244). Фольклороніми *Свята Трійца, Свята Богородица*, вжиті поруч, наводять дослідницю на міркування щодо ролі і походження наведених пропріативів.

В останньому розділі “Міфоніми як один із найдавніших шарів фольклорної онімії: склад, основні характеристики, особливості” так само ретельно проаналізовано систему міфонімів, виявлену в опрацьованих народнопісенних текстах. Інформаційний ресурс і дослідницьку аналітику істотно збагачують вдалі

пояснення давніх обрядів, посилення на розвідки дослідників обрядовості. Вони доречно вплетені в наратив викладу матеріалу розділу. Прикметною рисою при подачі цього матеріалу є дослідницька увага до подробиць, локальних вібрацій звичаєво-обрядових реалій.

У роботі зроблено системне порівняння основних частин фольклоронімії: сакральної, реальної та віртуальної, що різняться умовами та часом формування, особливостями розвитку й функціонування, складом, структурою, ступенем достовірності тощо. Оскільки сакральна, реальна та віртуальна частини були сформовані й усталилися на конкретному етапі суспільного розвитку та пов'язані з певним типом культурного модусу, кожна із цих частин зазнала відмінних трансформацій упродовж тривалого існування національного фольклору і по-різному регулює вагоме для семантики фольклоронімів співвідношення *конкретне/узагальнене значення*. У межах кожної з них діють специфічні способи організації онімів, існують певні форми їх маніфестації, механізми взаємодії як у межах самої фольклоронімії, так і всієї пропріальної системи.

Приваблює у монографії переконливе й об'єктивне обґрунтування першочерговості дослідження пісенної фольклоронімії, зокрема її сакрального складника як найдавнішого, що зберіг свідчення про основні тенденції та закономірності розвитку і функціонування українського назовництва та механізми національного назвотворення. Авторка вважає, що ядро сакральної частини формують насамперед ті оніми, традиція вживання яких є безперервною впродовж язичницької та християнської релігійних парадигм: *Бог, Мати Божа, Різдво* тощо. На її думку, на периферії перебувають власне християноніми (*Бог Отець, Дух Святий, Богородиця, Іван Хреститель* та ін.). Вони увійшли в народну традицію значно пізніше, коли її основні канони були вже сформовані, тому й залишилися в онімному просторі фольклору певною мірою чужими. Язичницька міфонімія зафіксована народнопісенними текстами фрагментарно. Найкраще збереглися найменування персоніфікованих образів, внутрішня форма яких була втіленням бачення самого об'єкта номінації (*Коструб, Зелений Шум, Подоляночка, Весна, Рожса, Воротар* та ін.). Переважна частина язичницьких теонімів функціонує в народнопоетичній творчості не як повноцінні оніми, а лише як елементи усталених формул – заклинань, рефренів, побажальних вигуківих конструкцій (*Ой Дай Боже; Ой Дід Ладо; Лелю-полелю* і т. ін.).

Рецензована монографія за актуальністю обраної теми, новизною й обґрунтованістю висновків та належним рівнем її виконання належить до тієї категорії наукових робіт, які спонукають не стільки до прескриптивних зауважень, скільки до роздумів. Один із таких роздумів стосується багатойменності персонажа як однієї з особливостей християнської теонімії. За спостереженнями авторки, власні назви в християнстві нерідко представлені цілими лексичними гніздами. Логічніше, очевидно, було б віднести це явище до кореферентності, коли функціонування номінативних знаків при позначенні одного і того ж референта ґрунтуються на відношеннях тотожності чи ідентичності. У такому разі кореферентність можна розглядати як текстотвірну категорію, один зі способів семантичної організації фольклорного тексту.

Ще один момент. Коли йдеться про те, чи «назва рослини дала життя власній назві чи навпаки», згадаємо позицію авторів «Етимологічного словника української мови», які наполягають, трактуючи подібні назви, що все-таки навпаки.

Для аналізу задіяна не вся родинно-обрядова лірика. Можливо, родильні та хрестильні зразки, аналіз колискового масиву додав би переконливості деяким висновкам. Але це суто суб'єктивне враження, оскільки автор відзначає, що жанровий принцип подання матеріалу використаний спорадично, тому що основну увагу зосереджено на загальному аналізі системи народнопісенної онімії.

Загалом рецензована монографія містить глибокий аналіз заявленої теми, що засвідчує професіоналізм її автора як вдумливого дослідника; і написана вишуканим науковим стилем. Проведене дослідження підтвердило залежність номінаційних та семантичних моделей національної фольклоронімії від дохристиянських вірувань, світобачення праукраїнців доби язичництва. Усі власні назви в обрядових текстах тієї епохи якщо й номінували божественні сили, мислилися як реальні, а не віртуальні, гіпотетичні номінації, отож згодом цілком очікувано лягли в основу національної системи називання. Простежуючи подальший потужний вплив цієї частини фольклоронімії на формування вітчизняної онімії системи, Н. Колесник доводить, що основні процеси та механізми українського назвотворення були закладені ще в надрах міфологічної концепції власної назви.

Розкриття специфіки фольклорної онімії як феномена культури, міфопоетичних уявлень, притаманних людській ментальності, може бути корисним для фольклористів, етнографів та культурологів.

Галина ЛУКАШ,

**доктор філологічних наук, професор кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету**